

Peter Sinding Poulsen og Mads Christian Mikkelsen

Valgsystemer og strategisk adfærd – et komparativt studie af tre skandinaviske valgsystemer

En af de mest grundlæggende konklusioner, der kan drages på baggrund af Social Choice-teoretikernes tilgang til studiet af kollektive valg, er, at afstemningsresultater ikke nødvendigvis er en entydig aggregering af aktørernes individuelle præferencer, men at det endelige resultat kan være en konsekvens af enten det institutionelle set-up eller beslutningsdeltagernes strategiske manipulation. De formelle regler, der transformerer individuelle præferencer til et kollektivt valg, får betydning for både indholdet af det endelige valgresultat samt for de strategiske kalkulationer, aktørerne måtte foretage før stemmeafgivningen. Den samme præferenceordning i en population kan således frembringe forskellige valgresultater afhængigt af valgsystemet, og i sidste instans vil også etableringen af en funktionsdygtig regering delvis være et resultat af de matematiske metoder, der anvendes, når mandatene skal fordeles efter et folketingsvalg.

I traditionel demokratisk teori antages den elektorale proces at være den mekanisme, hvorved et komplekst sæt af værdier og interesser transformeres til en ekstrem simpel kode i form af et valgresultat, på baggrund af hvilket politikere træffer kollektive og autoritative valg (Borre og Andersen, 1997: 65). Social Choice-teoretikeren William H. Riker kritiserer i sit hovedværk *Liberalism against Populism* det populistiske demokratibegreb, ifølge hvilket „folkets vilje“ entydigt dikterer et kollektivt valg (1982: 238f.). Rikers udgangspunkt er Arrows generelle mulighedsteorem (1982: 115-136), der på baggrund af condorcetkriteriet¹ og en række procedurekriterier konkluderer, at ingen metode til aggregering af individuelle præferencer opfylder alle procedurekriterier og samtidig genererer social transitivitet. Implikationen af mulighedsteoremet er ifølge Riker for det første, at den mekanisme, hvorved individers præferencer aggregeres til et kollektivt valg, kan have en *selvstændig* effekt på det kollektive valg, og for det andet, at enhver valg-

proces kan manipuleres til at producere et resultat, der er anderledes end det outcome, der ville materialisere sig, hvis alle beslutningsdeltagere stemte i overensstemmelse med deres sande præferencer (1982: 137).

I det omfang det aggregerede valgresultat udgør de politiske beslutningstageres primære informationskilde til oplysning om vælgernes individuelle præferencer, er det således ikke et trivielt spørgsmål, hvilken aggregeringsmekanisme der anvendes. Denne påstand underbygger vi empirisk ved at foretage en komparativ analyse af, hvorledes anvendelsen af det norske og det finske valgsystem anvendt på det danske folketingsvalg i 1998 forskyder den oprindelige mandatfordeling. I forlængelse af simuleringen analyserer vi i to tempi de enkelte valgsystemers behaviorale konsekvenser under antagelse af, at aktørerne tilpasser deres adfærd til det institutionelle set-up. Først diskuterer vi med udgangspunkt i Rikers begrebsdannelse på området muligheder for og incitamenter

Peter Sinding Poulsen og Mads Christian Mikkelsen

Valgsystemer og strategisk adfærd – et komparativt studie af tre skandinaviske valgsystemer

En af de mest grundlæggende konklusioner, der kan drages på baggrund af Social Choice-teoretikernes tilgang til studiet af kollektive valg, er, at afstemningsresultater ikke nødvendigvis er en entydig aggregering af aktørernes individuelle præferencer, men at det endelige resultat kan være en konsekvens af enten det institutionelle set-up eller beslutningsdeltagernes strategiske manipulation. De formelle regler, der transformerer individuelle præferencer til et kollektivt valg, får betydning for både indholdet af det endelige valgresultat samt for de strategiske kalkulationer, aktørerne måtte foretage før stemmeafgivningen. Den samme præferenceordning i en population kan således frembringe forskellige valgresultater afhængigt af valgsystemet, og i sidste instans vil også etableringen af en funktionsdygtig regering delvis være et resultat af de matematiske metoder, der anvendes, når mandatene skal fordeles efter et folketingsvalg.

I traditionel demokratisk teori antages den elektorale proces at være den mekanisme, hvorved et komplekst sæt af værdier og interesser transformeres til en ekstrem simpel kode i form af et valgresultat, på baggrund af hvilket politikere træffer kollektive og autoritative valg (Borre og Andersen, 1997: 65). Social Choice-teoretikeren William H. Riker kritiserer i sit hovedværk *Liberalism against Populism* det populistiske demokratibegreb, ifølge hvilket „folkets vilje“ entydigt dikterer et kollektivt valg (1982: 238f.). Rikers udgangspunkt er Arrows generelle mulighedsteorem (1982: 115-136), der på baggrund af condorcetkriteriet¹ og en række procedurekriterier konkluderer, at ingen metode til aggregering af individuelle præferencer opfylder alle procedurekriterier og samtidig genererer social transitivitet. Implikationen af mulighedsteoremet er ifølge Riker for det første, at den mekanisme, hvorved individers præferencer aggregeres til et kollektivt valg, kan have en *selvstændig* effekt på det kollektive valg, og for det andet, at enhver valg-

proces kan manipuleres til at producere et resultat, der er anderledes end det outcome, der ville materialisere sig, hvis alle beslutningsdeltagere stemte i overensstemmelse med deres sande præferencer (1982: 137).

I det omfang det aggregerede valgresultat udgør de politiske beslutningstageres primære informationskilde til oplysning om vælgernes individuelle præferencer, er det således ikke et trivielt spørgsmål, hvilken aggregeringsmekanisme der anvendes. Denne påstand underbygger vi empirisk ved at foretage en komparativ analyse af, hvorledes anvendelsen af det norske og det finske valgsystem anvendt på det danske folketingsvalg i 1998 forskyder den oprindelige mandatfordeling. I forlængelse af simuleringen analyserer vi i to tempi de enkelte valgsystemers behaviorale konsekvenser under antagelse af, at aktørerne tilpasser deres adfærd til det institutionelle set-up. Først diskuterer vi med udgangspunkt i Rikers begrebsdannelse på området muligheder for og incitamenter

til strategisk og manipulativ adfærd hos de to primære aktørgrupper: vælgerne og partierne. Efterfølgende vurderer vi, i hvilket omfang valgsystemerne har en selvstændig effekt på den strategiske kontekst for selve regeringsformationen. I begge dele af analysen understøtter vi vores konklusioner med empiriske observationer og forsøger herved at levere et fundament til vores overordnede arbejdshypotese: At de tre valgsystemer besidder forskellige egenskaber, der gør dem til mål for forskellige grader af strategisk og manipulativ adfærd, og som samtidig får selvstændig indflydelse på det strategiske spil omkring regeringsdannelse efter valget.

For at undgå, at den teoretisk baserede analyse får et for spekulativt præg, har vi valgt at koncentrere os om valgsystemer, der kan kategoriseres som proportionale repræsentationssystemer. I den efterfølgende gennemgang af det danske, det norske og det finske valgsystem vil vi præsentere de bagvedliggende retfærdighedskriterier, som valgsystemerne er de matematiske udtryk for.

De tre valgsystemer

Formålet med dette afsnit er at vise, hvorledes mandatfordelingen vil variere ved anvendelse af tre forskellige valgsystemer på det seneste danske folketingsvalg i 1998. Vi er ikke interesseret i, *hvem* de enkelte partier vil få valgt, men udelukkende i, *hvor mange* mandater de får, og har derfor begrænset analysen til at omfatte de karakteristika, der har indflydelse på den samlede mandatfordeling, såsom antal af fordelingsrunder, spærregler og kvota- eller divisormetode. Vi anvender, i stil med blandt andet Lijphart, en snæver definition af begrebet valgsystem forstået som de fordelingsregler og proce-

durer, der bestemmer mandatfordelingen ved valg til landenes parlamentariske forsamlinger (Lijphart, 1994: 7). Andre variable såsom partistrukturer samt Folketingets formelle og uformelle forhandlingsprocedurer, der kan have indflydelse på stemmeafgivningen eller regeringsformationen, holdes konstant gennem hele analysen. Dermed bliver vi i stand til at foretage en komparativ analyse af de tre valgsystemer på ganske få parametre og kan mere præcist illustrere de forskellige egenskaber, der kendetegner de enkelte systemer.

Efterfølgende vil vi gennemgå de tre valgssystemer med hovedvægten lagt på de ovennævnte variable. Vi vil desuden kortfattet skitsere, hvorledes vi har appliceret dem på det danske folketingsvalg samt begrunde de overvejelser og justeringer, der har været nødvendige for overhovedet at anvende systemerne i en dansk kontekst.

Da de danske valgregler allerede er vidt beskrevet og diskuteret i litteraturen (se for eksempel Elklit og Roberts, 1996), vil vi udelukkende opridse de væsentligste karakteristika. Det danske valgsystem er en *two-tier*-model, hvilket vil sige, at mandaterne fordeles i to fordelingsrunder med 135 kredsmandater i første og 40 tillægsmandater i anden.² Når de 135 mandater, der på forhånd er fordelt ud på de 17 amts- og storkredse efter en særlig nøgle, er fordelt ved den modificerede Sainte-Laguë-divisor efter faldende divisorer,³ fordeles de 40 tillægsmandater til de partier, der har opfyldt spærreglerne, hvor den væsentligste er reglen om, at et parti skal have opnået to pct. af de afgivne stemmer. Tillægsmandaterne fordeles ved LR-Hares kvota, som sikrer, at de partier, der opfylder spærreglerne, får den andel af mandaterne, som deres stemmer berettiger til ud fra en proportionali-

tetsbetragtning. Det er altså denne simple „største brøks-metode“, der bestemmer den endelige fordeling af mandater på partier, hvorved der sikres stor proportionalitet mellem antallet af stemmer og antallet af mandater for de partier, der opfylder spærreglerne, og netop proportionaliteten er det væsentligste kriterium i den danske valglovgivning (Indenrigsministeriet, 1996: 16).

Det norske valgsystem er også opbygget omkring to fordelingsrunder med 157 kredsmandater i 19 fylker og derefter otte udjævningmandater til de partier, der er blevet relativt dårligst repræsenteret efter første fordelingsrunde (Valen, 1981: 31-51 og Grønvik, 1989). Fordelingen af mandater på fylkerne sker således, at randområderne sikres en vis overrepræsentation. Eksempelvis „kostede“ ét af de fire mandater i det mindste valgdistrikt, Finnmarken, ca. 13000 stemmer ved Stortingsvalget i 1977 mod ca. 23000 stemmer i Oslo (Valen, 1981: 39). Nogle tilsvarende hensyn, dog i noget mindre målestok, gør sig gældende i Danmark, hvor Bornholm er sikret en særstatus med to faste kredsmandater, mens også Jylland er beskedent overrepræsenteret. Ligesom i Danmark opereres der med en modificeret Sainte-Laguë-divisor samt endelighed i første fordelingsrunde, men i Norge er spærregrensen til anden fordelingsrunde fastsat til 4 pct. af de afgivne stemmer. De otte udjævningsmandater fordeles også i anden fordelingsrunde ved den modificerede Sainte-Laguë-metode, således at hvert parti starter med den $((2*N) + 1)$ divisor, hvor N er lig antallet af vundne kredsmandater. Partier, der har vundet kredsmandater, men ikke har stemmer nok til at deltage i „udjævningen“, beholder deres kredsmandater. Det er værd at bemærke, at den norske model anvender samme divisormetode i begge tiers.

Fremstillingen af den finske model bygger på de oplysninger, der har været tilgængelige i forskellige oversigtsværker (Taagepera og Shugart, 1989: 38-47; Lijphart, 1994; Särilvik, 1983 og Carstairs, 1980), og det finske valgsystem er interessant i flere henseender. For det første har det fungeret stort set uden ændringer siden den første valglov i 1906 (Taagepera og Shugart, 1989: 42), og for det andet adskiller det sig afgørende fra den norske og den danske model ved at være en *one-tier*-model, hvor alle 200 mandater fordeles som kredsmandater ved D'hondts divisor-række⁴ i 15 finske valgdistrikter, der varierer i størrelse fra syv til 27 mandater.⁵ Desuden findes ingen national spærregel, men partierne skal opnå 5 pct. af stemmerne på distriktsniveau for at få del i mandaterne. Dette har de to interessante implikationer, at det sidste mandat kan gå til et parti, hvis sidste mandatgivende divisor er mindre end højeste divisor hos et af de „spærrede“ partier, og at et parti kan opnå mandater i nogle kredse uden at kunne opfylde spærreglerne i andre. Det finske system afviger således både fra den stringente danske proportionalitetsbetragtning og fra den norske hensyntagen og vægning af randområderne. I Finland er det den lokale repræsentation, der vejer tungest, hvilket kommer klarest til udtryk i manglen på en national fordeling af tillægsmandater samt det forhold, at mandaterne er fordelt på kredsene proportionalt efter antal stemmeberettigede.

Foreløbig kan vi således konkludere, at det er relativt væsensforskellige retfærdighedskriterier, der slår matematisk igennem via de tre valgsystemer.

Applikation af valgsystemerne

Anvendelsen af det norske og det finske valgsystem på Folketingsvalget i 1998

kræver en række tilpasninger og justeringer i henhold til ovenstående karakteristika for at sikre validiteten i simuleringen. Således har vi gennemført en yderligere vægtning af kredsmandaterne, så andelen af tillægsmandater kun, ligesom i den norske model, udgør ca. 5 pct. svarende til ni ud af 175 mandater. Der skal altså fordeles yderligere 31 kredsmandater på de 17 danske amts- og storkredse, inden mandatberegningen kan foretages, og vi har valgt at gøre dette efter den almindelige danske fordelingsnøgle, da der trods alt også findes visse rurale særhensyn i den danske fordelingsnøgle; „heden stemmer med“ (Tonsgaard, 1984: 373).

Ved anvendelsen af den finske model skal alle 175 mandater fordeles som kredsmandater, og her er to tiltag nødvendige. For det første skal antallet af fordelingskredse reduceres således, at vi opnår en distriktsstørrelse,⁶ der ækvivalerer den finske på 13,5 (200/15), og for det andet skal mandaterne fordeles på kredsene proportionalt efter antal stemmeberettigede. Vi lader derfor de tre man-

datmæssigt små storkredse⁷ udgøre én kreds, Bornholm og Storstrøms Amt en anden og Sønderjylland-Ribe amter en tredje og opnår dermed 13 kredse med en distriktsstørrelse på 13,5 (175/13). En proportional fordeling af mandater efter antal stemmeberettigede betyder endvidere kredsstørrelser fra syv til 21 mandater. Lijphart har beregnet den *effektive* spærregrense ved finske parlamentsvalg i perioden 1945-87 til 5,7 pct. (Lijphart, 1994: 22), hvor vi ved vores anvendelse af systemet på det danske folketingsvalg opnår en effektiv spærregrense på 6,0 pct., hvilket vi betragter som operativ indikator på simuleringens validitet. Samtidig bør det fremhæves, at den formelle distriktsspærregrense på 5 pct. i den finske model kun får praktiske konsekvenser i én kreds i vores eksperiment, således at det sidste mandat i alle andre kredse går til en divisor, der udgør mere end 5 pct. af det samlede antal stemmer i kredsen.

De mandatfordelinger, vi opnår ved anvendelse af valgsystemerne på folketingsvalget i 1998 i henhold til de prin-

Tabel 1. Mandatfordelingen ved folketingsvalget den 11. marts 1998 ved anvendelse af tre forskellige valgsystemer

Parti	Valgsystem	Danske model	Norske model	Finske model
Socialdemokratiet (SD)		63	68	79
Radikale Venstre (R)		7	2	1
Konservative Folkeparti (K)		16	18	16
Centrum - Demokraterne (CD)		8	8	1
Socialistisk Folkeparti (SF)		13	14	12
Danske Folkeparti (DFP)		13	14	11
Kristeligt Folkeparti (KrF)		4	1	1
Venstre (V)		42	48	51
Fremskridtspartiet (FrP)		4	2	2
Enhedslisten (ENHL)		5	0	1
Total		175	175	175

cipper og overvejelser, vi har skitseret ovenfor, er gengivet i tabel 1. Her ses det, at Socialdemokratiet sikres hele 16 mandater mere, mens Venstre sikres ni mere ved anvendelse af den finske model. Denne massive overrepræsentation sikres primært på bekostning af de små partier (R, CD, KrF og ENHL). Fremskridtspartiet rammes ikke helt så hårdt, hvilket skal finde sin forklaring i, at FrP ved sidste valg høstede en meget stor del af stemmerne i én kreds (Nordjyllands Amt), hvor Kirsten Jacobsen sikrede partiet to kredsmandater, hvilket også vil være situationen ved anvendelse af D'hondts divisor og en spærregrænse på 5 pct. Samme forklaring gør sig gældende for Enhedslisten, der ved sammenlægningen af de tre storkredse sikres ét kredsmandat her. Det er påfaldende, at CD rammes så hårdt ved den finske fordelingsmetode, mens den norske giver otte mandater ligesom den danske. Det bemærkes, at af de ni udjævningsmandater i anden fordelingsrunde i det norske system høstede CD de seks, da partiet ikke har nogen „stærke“ kredse, men derimod henter vælgerstøtte ret jævnt over hele landet.

Sammenlagt flytter det finske valg-system 25 mandater, mens det norske flytter 15 mandater i forhold til den oprindelige fordeling, som det danske valg-system resulterede i. I begge tilfælde blev de store partier styrket på bekostning af de små, mens de mellemstore partier ikke i videre omfang blev berørt af ændringerne i valg-systemet.

Simuleringen har altså vist, at selv inden for samme hovedgruppe af valg-systemer, de proportionale repræsentations-systemer, findes en række hensyn og variable, der ved forskellige nationale vægtninger giver de enkelte systemer forskellige egenskaber, som kan aflæses i den endelige mandatfordeling.

Strategisk stemmeadfærd og manipulation

Flere valgforskere har påpeget, at ændringer i valg-systemer har behaviorale konsekvenser for både vælgere og partier, således at aktørerne adapterer ændringer i valg-systemet (Lijphart, 1994 og Shugart, 1992). Vælgere og partiers adfærd kan dermed ikke betragtes uafhængigt af det institutionelle set-up, og vores ambition er at identificere forskelle i vælgerne og politikernes strategiske spillerum i de tre valg-systemer. Vi antager instrumentelt rationelle aktører og lader Rikers (1982) optik omkring strategisk stemmeadfærd og dimensionsmanipulation i kollektive valgsituationer definere den begrebsmæssige ramme for analysen.

Udgangspunktet for strategisk stemmeadfærd er, at vælgerne i et vist omfang er i stand til at forudse, hvilket resultat afstemningen vil give, og i det omfang dette outcome ikke maksimerer deres nytte, vil de forsøge at påvirke valgresultatet via stemmeafgivningen. Gary W. Cox diskuterer valgprognoser som informationskilde til vælgerne og antager, at alle vælgere har lige adgang til denne information og således er i stand til at kalkulere valgresultatet, givet at ingen stemmer strategisk. Cox benævner kalkulationen *Rational Expectations Condition* (1994: 610), og denne forventningslignevægt danner udgangspunkt for vælgerens endelige valg, der kan have strategisk karakter.

Franklin et al. (1994: 549ff.) arbejder med to typer af strategisk stemmeadfærd. *Instrumentel strategisk stemmeadfærd* kan forekomme, hvor vælgeren ikke foretrækker den regeringskonstellation, der vil være det forventede resultat af valget, og derfor stemmer strategisk med en forventning om, at et mere foretrukket outcome virkeliggøres; eksempelvis ved

at støtte et parti, som man forventer vil bakke op om den ønskede koalition. *Ekspressiv strategisk stemmeadfærd* kan forekomme, når en vælger, der efter normale partipolitiske eller regeringsmæssige hensyn, foretrækker et parti, men af andre hensyn som for eksempel sympati på særlige policy-områder stemmer på et andet parti for at sikre dette parti repræsentation.

Herudover mener vi at kunne observere en tredje type strategisk stemmeadfærd, som kan forekomme, hvor man i kalkulationen af forventningslignevægten for valget anser det for usandsynligt, at ens foretrukne parti opnår repræsentation og som følge deraf stemmer på et mindre foretrukket for at undgå stemmespild. Denne tredje type benævner vi *adaptiv strategisk stemmeadfærd*, fordi den netop er udtryk for en tilpasning til de styrkemæssige forhold, vælgerne mener at kunne forudse i eksempelvis valgprognoser. Forekomsten af disse tre typer strategisk stemmeadfærd hænger snævert sammen med spærre reglerne og forekomsten af udjævningsmandater i systemet, hvilket giver det finske system en særlig status i forhold til det danske og det norske, som har flere fællestræk. Vi så i simuleringen, at den effektive spærregrænse i det finske system var på ca. 6 pct., hvilket sammen med manglen på kompensationsmandater udgør en betydelig adgangsbarriere for de små partier. Dette giver incitament til *adaptiv* stemmeadfærd blandt vælgerne, idet stemmer, der ikke udløser et kredsmandat, kan betragtes som spildt. Det betyder samtidig, at man må betragte *ekspressiv* adfærd som mindre sandsynlig, da den jo ofte vil resultere i stemmespild i et system med høj spærregrænse. Det er vanskeligere at sige noget om forekomsten af *instrumentel* adfærd, idet denne oftest vil være afhæn-

gig af de udmeldinger og sympatier, partierne udtrykker under valgkampen med hensyn til mulige koalitions partnere efter valget, og det er derfor nødvendigt med en lidt mere indgående indsigt i aktuelle nationalpolitiske forhold. Det forhold, at det er de samme seks partier, der har opnået valg til det finske parlament siden begyndelsen af 1900-tallet (Carstairs, 1980: 117), kan måske understøtte en påstand om, at den adaptive adfærd dominerer i forhold til den ekspressive, og den udgør samtidig et solidt udtryk for de betydelige barrierer for repræsentation, der findes i systemet.

I Danmark er forholdet et lidt andet. Den relativt lave spærregrænse og den store andel tillægsmandater mindsker incitamentet til adaptiv adfærd. Stemmer på et parti, der ikke opnår kredsmandater, er ikke spildt, hvis partiet blot opnår 2 pct. af stemmerne på landsplan. Man kan muligvis argumentere for, at stemme fordelingen på Bornholm ved valget i 1998 er udtryk for adaptiv adfærd. Her fik de to mandatvindende partier, Socialdemokratiet og Venstre, 75 pct. af stemmerne, mens de kun opnåede knap 60 pct. på landsplan. Forklaringen på dette skal måske findes i andre forhold, men med Bornholms periferistatus *in mente* er det ikke urimeligt at forestille sig, at de bornholmske vælgere vægter den lokale repræsentation højere end traditionelle landspolitiske hensyn og derfor i højere grad end i resten af landet stemmer adaptivt på de partier, der har chance for at opnå repræsentation. Hvis det er rigtigt, er situationen for så vidt parallel med den finske og vil sandsynligvis også kunne genfindes i de norske marginalområder.

Til gengæld kan der givet særlige koalitions- og styrkemæssige forhold være incitament til både instrumentel og ekspressiv stemmeadfærd. Et meget nærlig-

gende eksempel på den instrumentelle adfærd er Kristeligt Folkepartis rolle ved valget i 1998. Partiet havde på forhånd meldt ud, at det ville støtte en borgerlig regering, og det viste sig, som valgkampen skred frem, at KrF's mandater var vigtige i den tætte kamp mellem de to fløje. Dermed fandtes et klart incitament for andre borgerlige vælgere til at stemme på KrF for at undgå borgerligt stemmespild.

En af partiernes mulige modstrategier ved udsigt til et dårligt valgresultat er dimensionsmanipulation. Riker understreger, at ligevægte i kollektive valg er flygtige, idet ganske små ændringer i aktøradfærd åbner for fundamentalt nye muligheder (1982: 192). Den politiske virkelighed kan således ændres ved strategisk stemmeadfærd, eller ved at de politiske aktører introducerer nye dimensioner i en valgkamp. Gevinsten for den politiske aktør kan være at tiltrække nye vælgergrupper fra partier, der måske ikke fuldt ud har taget stilling til den ændrede dagsorden.

Omfanget af dimensionsmanipulation vil være begrænset af de barrierer for repræsentation, der eksisterer i de forskellige valgsystemer. Et valgsystems resistens over for dimensionsmanipulation afhænger altså af, om der eksisterer regler, der afholder små eller nye partier fra at stille op. Vi vil således forvente, at dimensionsmanipulation i videre omfang finder sted i Danmark og måske i Norge med de lave spærregler og dermed rimelige muligheder for at opnå repræsentation, end i Finland, hvor spærregrensen på 5 pct., manglen på kompensationsmandater og anvendelsen af D'hondts divisor må forventes at lægge en dæmper på især nye og små partiers virkestrang. I Finland er det som nævnt de samme seks partier, der har opnået repræsentation i

hele dette århundrede. Noget tyder altså på, at de eksisterende dimensioner og partier har kunnet kooptere nye issues. Derfor kan det selvfølgelig ikke udelukkes, at partierne har forsøgt at ændre vægtningen af temaer undervejs i valgkampene. Det mest sandsynlige er tværtimod, at dette har fundet og stadig finder sted, men det har altså ikke resulteret i valg af nye partier.

I Danmark er sagen som bekendt en ganske anden. Ved „jordskredsvalget“ i 1973 opnåede hele fem partier valg uden at være repræsenteret i forvejen, og af disse både Kristeligt Folkeparti, Fremskridtspartiet og i et vist omfang CD efter at have ført en valgkamp på temaer, der ikke var funderet i den traditionelle højre-venstre dimension. Valget i 1973 kan dermed ses som eksempel på vellykket dimensionsmanipulation. Ved valget i 1998 forsøgte Demokratisk Fornyelse med begrænset succes at opnå valg på EU-modstand, men problemet var nok, at dette synspunkt allerede var repræsenteret ved en række partier.

Muligheden for dimensionsmanipulation er således bedre, når repræsentationstærsklen er lav, og når vælgerne kan og vil anvende ekspressiv strategisk stemmeadfærd og stemme på små eller nye partier, der ikke normalt har de pågældende vælgeres opbakning. Folketingsvalget i 1973 kan ses som et udmærket eksempel herpå, mens introduktionen af nye politiske temaer ikke synes at være tilsvarende effektivt i et system som det finske. Generelt må adgangen til dimensionsmanipulation dog også antages at være begrænset af hensynet til partiernes troværdighed. Dette hensyn gør sig især gældende for de etablerede partier, der har deres vælgerbasis i en klynge af kernevælgere, hvis synspunkter varetages loyalt.

Valgsystemers effekt på regeringsdannelser

Vi har indtil videre demonstreret, hvorledes valgsystemet har en selvstændig og væsentlig indflydelse på mandatfordelingen ved folketingsvalg samt på de strategiske kalkulationer, aktørerne antages at foretage før selve valghandlingen. I de efterfølgende afsnit skifter vi teoretisk optik og analyserer de konsekvenser, variabiliteten i mandatfordelingen har for de politiske aktører, der konfronteres med opgaven om at etablere en funktionsdygtig regering efter stemmeafgivningen.

Ifølge kaosteoremer fremsat af McKelvey (1976) og Schofield (1978) vil enhver aggregering af individuelle præferencer i flerdimensionelle policyrum potentielt cykle uendeligt mellem policy-forslag. Den politiske beslutningsproces og herunder dannelsen af en funktionsdygtig regering forudsiges derfor at være i konstant flux, og periodiske ligevægtspunkter er blot arbitrære indgreb i policy-cyklen. Den konklusion, som de traditionelle majoritetsmodeller når frem til, står dog i skærende kontrast til den stabilitet og ligevægt, som empirisk kan konstateres i politiske beslutnings- og forhandlingsprocesser (Stratman, 1997: 332). Udvælgelsen af analysens teoretiske fundament bør derfor tage eksplicit hensyn til uoverensstemmelserne mellem traditionelle regeringsformationsmodeller og den politiske virkelighed.

Analysens teoretiske omdrejningspunkt

Vi har valgt at tage udgangspunkt i en modificeret udgave af Michael Laver og Kenneth A. Shepsles spatiale modellering af regeringsformationer, som kan akkomodere ikke blot stabilitet, men også er forenelig med både minoritets- og majoritetsregeringer, og vi undgår derved at skulle behandle minoritetsregeringer som

teoretiske anomalier. Selv om modellen er udviklet med en ambition om universel anvendelighed, har vi valgt at tilpasse enkelte af de bagvedliggende antagelser til en dansk kontekst.

Shepsle og Lavers model kan karakteriseres som en syntese mellem traditionel rationel koalitions teori og studiet af formelle institutioner, hvor aktørerne på baggrund af deres præferencer grupperes i et n-dimensionelt politikrum. Den grundlæggende pointe er, at regeringsformationer skal analyseres som et samspil mellem aktørernes policy-positioner, deres relative styrke, deres nyttefunktioner samt de formelle procedurer, der regulerer regeringsdannelsen (Laver og Shepsle, 1991: 259).

Det teoretiske arkimedespunkt er en påstand om, at regeringsforhandlinger meningsfuldt kan beskrives ved hjælp af et flerdimensionelt politikrum, hvor aktører og strukturer tillægges visse *ex ante* specificerede egenskaber. For det første tilskrives de politiske partier enhedsaktørstatus, således at de individuelle politikere antages at opføre sig som perfekte agenter for partiet (Laver og Shepsle, 1996: 24). Asbjørn Skjæveland har i en dansk politisk kontekst påvist en meget høj grad af partisamstemmighed i Folketinget (1999: 125), hvilket kan tages som udtryk for, at partierne i hvert fald udadtil agerer som enhedsaktører. Det er således en rimelig abstraktion at tildele hvert parti en unik policy-position i politikrummet, som ikke flukturerer, alt efter hvilken fraktion der dominerer partiet. For det andet antages policy-maksimering at være aktørernes primære adfærdsdeterminant (Laver og Shepsle, 1996: 19f), hvor policy-maksimering defineres som minimering af afstanden mellem aktuelt policy-output og aktørpræference (Laver og Schofield, 1990: 49). I relation til

regeringsforhandlingerne vil partierne således støtte den regering, hvis policy-output ligger nærmest deres egne policy-præferencer. Marianne Jelved påpeger eksempelvis, at det nuværende regerings-samarbejde opretholdes, fordi „Socialdemokraterne er dem, der ligger nærmest de radikale, når det gælder politiske mål og midler“ (*Jyllands-Posten*, 12.01.99). Laver og Shepsle tager ikke eksplicit stilling til, hvorfor aktøradfærden konvergerer omkring policy-maksimering, men påpeger, at policy-maksimering kan være et manifest udtryk for rationelle aktørers latente ønske om genvalg/stemmемaksimering (1991: 254). For at tilpasse modellen til den danske kontekst modificerer vi adfærdsantagelsen og hævder, at aktørerne kun policy-maksimerer i det omfang, det ikke strider imod partiernes officielle udtalelser. I det øjeblik, der opstår konflikt mellem policy-maksimering og hensynet til partiretorikken, vil hensynet til stemmemaksimering dominere. Vi opererer således med en sammensat adfærdsfunktion, hvor policy- og stemmemaksimering komplementerer hinanden, hvilket blandt andet Norman Schofield betegner som teoretisk og empirisk mest korrekt (1997: 280). Partiernes præferenceprofiler ved folketingsvalget i 1998 forsøges rekonstrueret på baggrund af deres udmeldinger i valgkampen og i de efterfølgende regeringsforhandlinger samt deres policy-positioner, som estimeres nedenfor.

For det tredje antages ministerstyret i praksis at være uindskrænket, således at den enkelte fagminister besidder en betydelig *de facto* magt, når regeringens policy skal implementeres (Laver og Shepsle, 1996: 32). Ministeren opererer autonomt og diskretionært i forhold til både politikerkolleger og de departementale strukturer, inden for hvilke policy gennem-

føres. Det danske ministerstyre er ikke uindskrænket (Christensen, 1998), men denne analytiske abstraktion er nødvendig for at kunne tildele partier og portefølje fordelinger entydige policy-positioner.

Endvidere antages etableringen af en funktionsdygtig regering at foregå blandt eliteaktører, som på baggrund af gentagen interaktion har et indgående kendskab til de andre aktørers præferencestrukturer (Laver og Shepsle, 1996: 21ff). Vi nærmer os hermed den spilteoretiske idealantagelse, hvor samtlige spillere er fuldt oplyste om de øvrige spilleres nyttefunktioner (Rapoport, 1979: 5). Eliteaktørantagelsen betyder sammen med ministerautonomien, at forhandlingsoplæg kun opfattes som troværdige i det omfang, der er korrespondens mellem ministerkandidaternes policy-præferencer og oplæggets policy-position, hvorved antallet af potentielle regeringssammensætninger reduceres til en endelig mængde. Slutte-ligt tillægger Laver og Shepsle politikrummet euklidiske egenskaber, hvorved aktørernes indifferenskonturer antager cirkelform (1991: 255). Det forudsætter dog, at alle partier har samme marginale substitutionsforhold mellem policy-positioner på dimensionerne, hvilket kan problematiseres i en dansk kontekst.

Formelle og uformelle procedurer for regeringsforhandlinger i Danmark

Kun i meget få tilfælde har der i dansk parlamentarisk historie eksisteret partier, som på egen hånd udgjorde et flertal. Langt hovedparten af danske regeringer bliver således til på baggrund af en for-handlet konsensus mellem to eller flere partier. Den forhandlede regering er således ikke sjældent en mindretalsregering, som henter sin parlamentariske legitimitet fra et eller flere støttepartier uden for selve

regeringen (Andersen, 1995: 170ff.). Såfremt der ikke eksisterer et flertalsparti eller en entydig regeringskoalition med et klart tilsagn om støtte fra et flertal i Folketinget, udpeger monarken efter samråd med den fungerende statsminister og de øvrige partiledere en forhandlingsleder til den efterfølgende regeringsforhandling. Det regeringsudspil, som forhandlingerne munder ud i, skal opfylde to betingelser for at være en parlamentarisk og strategisk ligevægt.⁸ Udspillet skal både opfylde grundlovens §15 om, at der ikke må eksistere et artikuleret flertal imod forslaget samt sikre, at en af koalitionsdeltagerne ikke vetoer det pågældende forslag, fordi et andet potentielt ligevægtsalternativ foretrækkes.

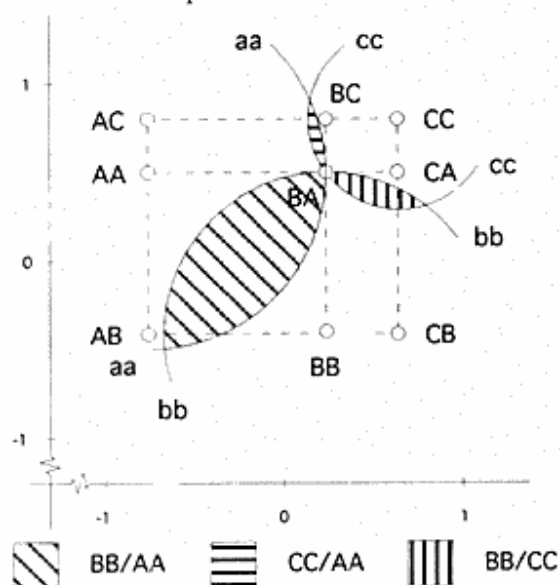
Eksempel på modellens anvendelse

Hvorvidt de to ovenfor nævnte betingelser er opfyldt afgøres på baggrund af partiernes indifferenskurver i forhold til

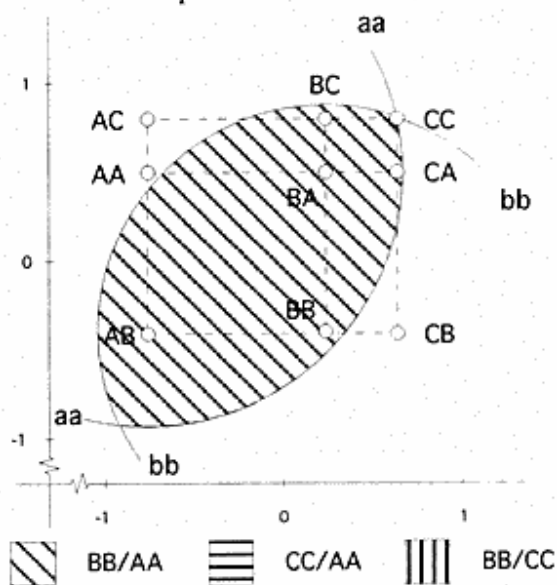
forhandlingsoplægget. Figur 1 illustrerer en tænkt situation, hvor regeringsformationen er operationaliseret som et todimensionelt spil mellem tre partier, der hver har opnået en tredjedel af mandaterne, og hvor parti B leder forhandlingerne. Punkterne AA, BB og CC er de portefølje fordelinger, hvor de pågældende partier kontrollerer begge dimensioner, mens de øvrige punkter angiver de regeringskoalitioner, som eksisterer mellem partierne.

B foreslår en koalitionsregering mellem B og A, hvor B kontrollerer den vandrette dimension og A den lodrette dimension. De tre partiers indifferenskurver med partiernes foretrukne policyposition i centrum tangerer BA, og alle punkter inden for kurven foretrækkes af det pågældende parti frem for BA. Da enhver kombination af to partier udgør et flertal, vil indifferenskurvernes tre fællesmængder, som er skraveret på figuren, udgøre et

Figur 1. Koalitionsspil mellem tre partier, hvor B har forhandlingsudspillet

Figur 2. Koalitionsspil mellem tre partier, hvor C har forhandlingsudspillet

winset i forhold til BA. Winset(XY) er definatorisk mængden af de alternativer, som et flertal foretrækker frem for porteføljevfordelingen XY. Da ingen af de tre skraverede delmængder indeholder nogle regeringsalternativer, er winset(BA) tomt. Da der ikke er troværdige forhandlingsalternativer indeholdt i winset(BA), er BA en ligevægtsregering.

I figur 2 er udgangssituationen den samme bortset fra, at parti C nu udarbejder forhandlingsoplægget. C foreslår en ren CC regering, men delmængden af de to andre partiers indifferenskurver indeholder fem regeringsalternativer, og winset(CC) er således ikke tomt. Selv om C kan vetoe både CA og BC, er alternativerne BB, BA og AB fortsat indeholdt i winset(CC), og der eksisterer derfor et flertal, som foretrækker mindst ét alternativ fremfor CC, der definatorisk ikke kan være en ligevægt. I resten af analysen benævnes en forsamling af partier, som kan forkaste et regeringsforslag, for en *vetokoalition*. Identifikationen af veto-koalitioner sker på baggrund af Grofmans protokoalitionsbegreb, hvor partier med ensartede policy-præferencer danner uforpligtende samarbejdsrelationer ved at minimere vejede policy-afstande (1982: 77f).

Politikrummets dimensioner

Den grundlæggende operationalisering af politikrummet må nødvendigvis indbefatte en begrundet afgrænsning af de relevante dimensioner, herunder en konceptualisering af deres indhold, samt en metode til at estimere de politiske partiers placering på dimensionerne.

Vi har bevidst fravalgt ny-politik som signifikant dimension i vores analytiske begrebsapparat, idet blandt andet Borre og Andersen hævder, at ny-politik dimen-

sionen kun spiller en særdeles perifer rolle i forhold til de egentlige regeringsforhandlinger, og at det primært er de små partier, der af strategiske overlevelsessyn forsøger at profilere emner associeret med ny-politik (1997: 41,58), jf. den tidligere diskussion af dimensionsmanipulation. I en analyse foretaget af Laver og Shepsle (1996: 152f) fremkommer finans- og udenrigspolitik som de to signifikante dimensioner i danske regeringsformationer, hvilket vil danne grundlaget for vores analyse. Vi vurderer ikke dimensionernes væsentlighed i forhold til vælgernes perceptioner, men i forhold til de mest betydningsfulde partier. Vi støtter os her til Giovanni Sartoris relevanskriterium, hvor kun partier, der har enten koalitions-potentiale eller afpresningspotentiale, opfattes som relevante (1976: 121-4). Sartoris relevanskriterium danner endvidere grundlag for identifikationen af de væsentligste koalitionsalternativer, idet vi for at mindske den empiriske analyses kompleksitet på forhånd fravælger de mest urealistiske alternativer. Desuden har også hensynet til analytisk enkelhed været bestemmende for, at vi har henlagt vores analyse til et todimensionelt politikrum.

Vores konceptualisering af dimensionerne korresponderer med Laver og Shepsles overordnede konklusion vedrørende indholdet af de signifikante dimensioner, men vores ministerielle operationalisering af de to dimensioner afviger på ét enkelt punkt. Den politiske kontrol af den udenrigspolitiske dimension er fortsat associeret med udenrigsministerposten, men ministerielt udvider vi den finanspolitiske dimension til at involvere både stats- og finansministeren. Det gør vi, fordi der i Danmark kan konstateres en stærk korrelation mellem stats- og finansministerens politiske tilhørsforhold.

De ni koalitionsregeringer, der har eksisteret siden den første Krag-regering, har alle været karakteriseret ved partisammenfald mellem stats- og finansminister. For de samme ni regeringer gælder endvidere, at udenrigsministeren på intet tidspunkt kommer fra samme parti som stats- og finansministeren (Dam, 1997: 48-53). Nyere tids parlamentariske praksis for koalitionsregeringer ser således ud til at være fastlåst i et mønster, hvor stats- og finansminister er fra samme parti, mens udenrigsministeren stammer fra et af de øvrige partier i koalitionen.

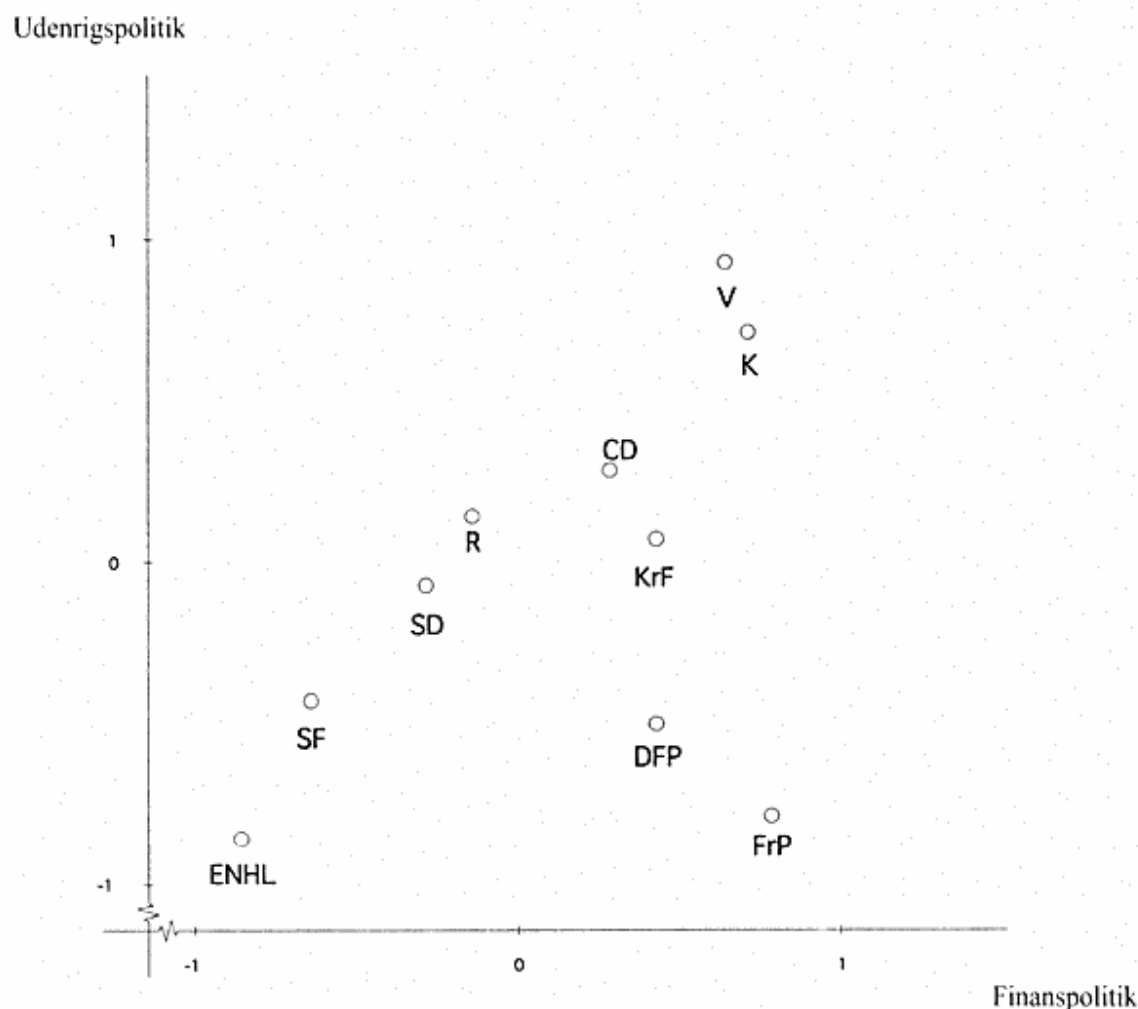
Operationelt er den finanspolitiske dimension baseret på Harmel og Jandas fire socio-økonomiske variable: offentlig kontra privat ejendomsret over produktionsmidlerne, statens rolle i den økonomiske planlægning, graden af omfordeling af ressourcer og ekspansion versus kontraktion af statslige velfærdsprogrammer (Lijphart, 1990: 256). Udenrigspolitikken operationaliseres tilsvarende firefoldigt ved holdning til EU, holdning til NATO, perciperet eksternt trusselsbillede og ulandsbistandens størrelse. Betydningen af de to dimensioner i forhandlingerne omkring dannelse af en ny regering understøttes empirisk af det forhold, at der i flere tilfælde finder en klarlæggelse af partiernes synspunkter sted netop på områderne økonomisk politik, EU, NATO m.m., inden de egentlige forhandlinger indledes (Kaarsted, 1987: 31).

Aktørernes indbyrdes policyplacering har vi kortlagt ved hjælp af to uvejede indeks, der er konstrueret på baggrund af partiernes holdning til 14 udvalgte spørgsmål fra vælgerundersøgelsen i 1990.⁹ Kvantificeringen af partiernes politiske synspunkter er forsøgt foretaget på baggrund af de manifesterede meningstilkendegivelser, som er gengivet i *Håndbog i Dansk Politik* fra 1998 (Garodkin, 1998).

På den finanspolitiske dimension kodes partiernes svar med talværdierne -1,1,0 alt efter om de advokerer for mere eller mindre statsstyring eller artikulerer tilfredshed med status quo. På den udenrigspolitiske dimension kodes ligeledes med -1,1,0 afhængig af, om partiet argumenterer for en svagere eller stærkere dansk indlejring i supranationale strukturer eller går ind for at opretholde Danmarks nuværende internationale engagement. Holdning til ulandsbistandens størrelse kodes -1,1,0 alt efter, om partiet ønsker niveauet for ulandsbistanden større, mindre eller bibeholdt. Afslutningsvist divideres partiernes samlede score på de to dimensioner med antallet af spørgsmål, og der opnås en værdi mellem -1 og 1, som er partiets placering på dimensionerne. Den anvendte metode er relativt simpel og kan blandt andet kritiseres for ikke at diskriminere mellem spørgsmålenes vægt i indeksskonstruktionen. Desuden ser vi kun på partiretorikken og afstår fra at inddrage partiernes faktiske stemmeadfærd i plenum. Selv om vi ikke ønsker at teste modellens predikative kraft, vil de konklusioner, vi når frem til, i større eller mindre omfang være afhængige af partiernes policy-placering. Vi mener dog ikke, at de identificerede metodiske problemer er invaliderende for analysen, men vil blot påpege, at vores konklusioner skal ses i lyset heraf.

Partiernes indbyrdes policy-placeringer, som er estimeret på baggrund af den over for beskrevne metode, er gengivet i figur 3 med den finanspolitiske dimension på x-aksen og den udenrigspolitiske på y-aksen. Det noteres, at dimensionerne ikke er perfekt korrelerede, hvorfor en beskrivelse baseret på én dimension vil give et mindre validt billede af den strategiske kontekst.

Figur 3. Partiernes estimerede policy-position, 1998

Folketingsvalget i 1998

Det seneste folketingsvalg er interessant i den henseende, at samtlige partier havde afgivet utvetydige tilsagn om, hvilken protoalition de associerede sig med, allerede før valgkampen gik ind i sin afgørende fase. Formålet med vores simulering er derfor i første omgang at konstatere, inden for hvilken protoalition regeringen skal findes og efterfølgende at estimere regeringens endelige portefølje-fordeling. Regeringsforhandlingernes blokpolitiske udgangspunkt betyder, at forhandlingslederens primære opgave er

at sikre egen protoalitions sammenhængskraft.

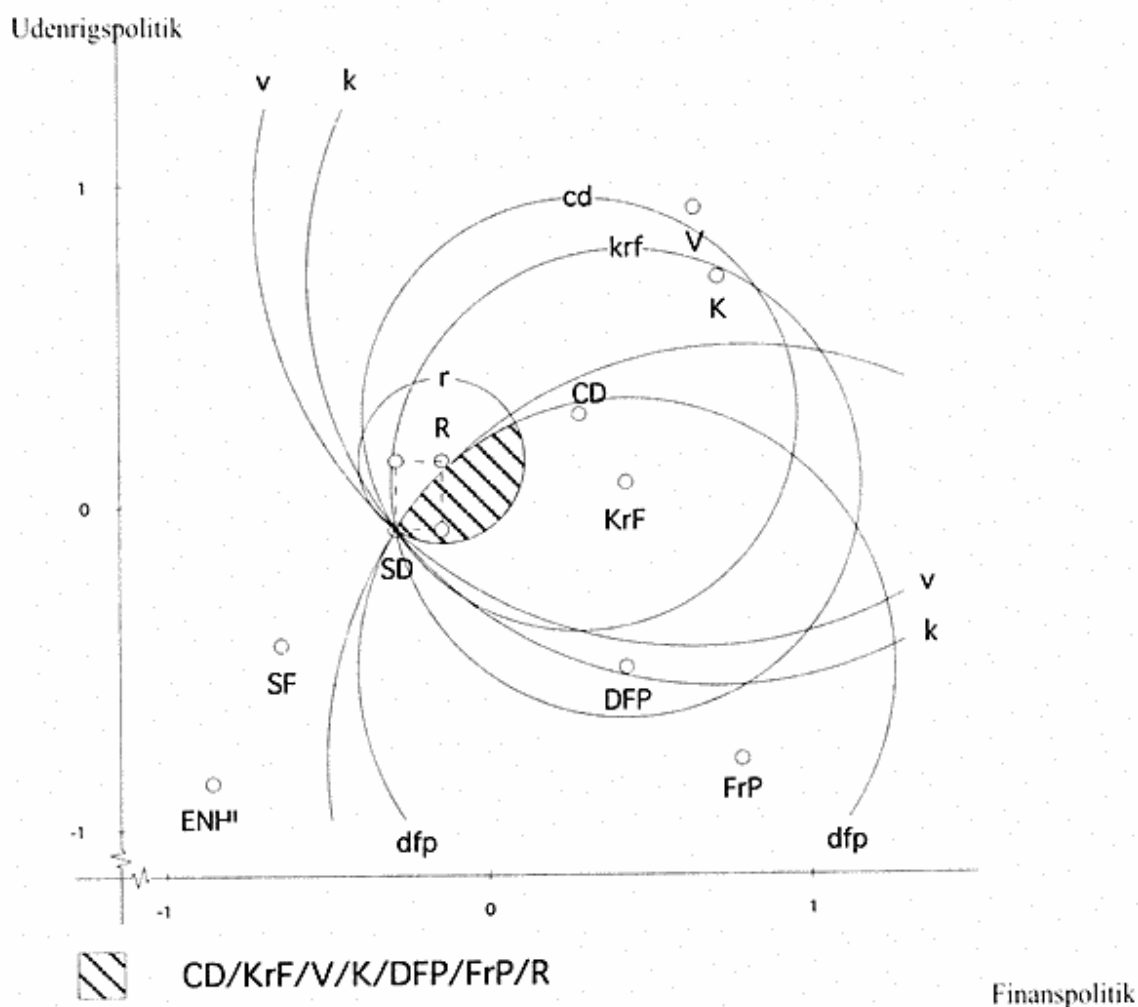
Mandatfordelingen under de tre valg-systemer er tidligere gengivet i tabel 1, mens tabel 2 angiver det relative styrkeforhold mellem de to konkurrerende protoalitioner i regeringsforhandlingerne. Ved anvendelse af det danske og det finske valgsystem udgør venstrefløjen en majoritet, og i det omfang det lykkes at bevare sammenhængen i blokken, reduceres regeringskonstruktionen til et internt venstrefløjsanliggende. Det Radikale Venstre er qua sin policy-placering og

Tabel 2. Vetokoalitionernes mandattal i forhold til de to protokoalitioner 1998

Protokoalition	Vetokoalition	Mandater		
		Danske Model	Norske Model	Finske Model
ENHL/SF/SD/R	CD/KrF/V/K/DFP/FrP	(87)	91	(82)
	CD/KrF/V/K/DFP/FrP/R	94	92	(83)
CD/KrF/V/K/DFP/FrP	ENHL/SF/SD/R	88	(84)	93
	ENHL/SF/SD/R/CD	96	92	94

Note: Tal i parentes angiver, at den pågældende koalition ikke er en vetokoalition. Vetokoalitionerne kan bestå af færre end 90 folketingsmedlemmer, idet vi som før nævnt ikke medregner de nordatlantiske mandater.

Figur 4. Den borgerlige bloks indifferenskurver i forhold til en ren socialdemokratisk regering

størrelse central under det danske valg-system, men det finske system omfordeler mandaterne på en sådan måde, at R mister sin afgørende fortrinsstilling. Ved anvendelse af det norske valgsystem er den borgerlige blok en vetokoalition i forhold til venstrefløjen, og portefølje-fordelingen er derfor et rent borgerligt anliggende. Konsekvenserne af de tre valgsystemer analyseres i hvert sit afsnit.

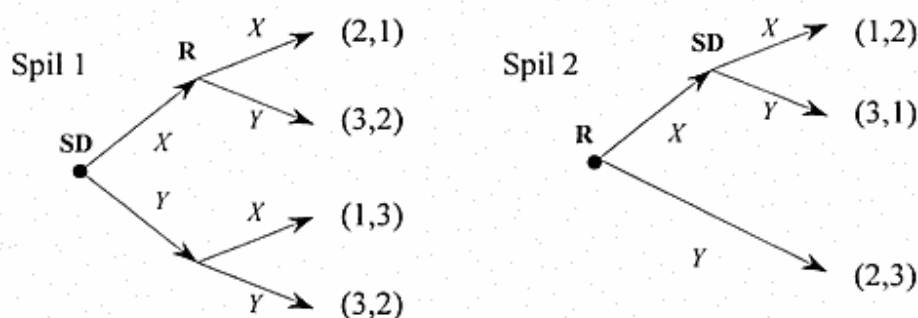
Det danske valgsystem

Den strategiske kontekst samt indifferenskurver i forhold til en ren socialdemokratisk porteføljevfordeling er gengivet i figur 4.

Winset(SDSD) indeholder alternativet R/SD, men er i praksis tomt, da Socialdemokratiet som deltager i alternativet kan nedlægge veto. Hermed er spillet om regeringsspørgsmålet imidlertid ikke afgjort, idet Det Radikale Venstre qua sin placering som centralt parti troværdigt kan true Socialdemokratiet med at forlade protokoalitionen til fordel for den liberale fløj, der herved omdannes til en veto-koalition. Under antagelse af, at forhandlingen foretages sekventielt med et udspil fra forhandlingslederen, som enten forkastes eller accepteres af den anden part, er løsningen på situationen angivet i figur 5.

I spil 1 er forhandlingsudspillet tillagt Socialdemokratiet, som enten samarbejder [X] ved at tilbyde R udenrigsministerposten eller undlader at samarbejde [Y] ved at forsøge at beholde stats-, finans- og udenrigsministerposten. De radikale kan herefter vælge enten af acceptere [X] eller afhoppe til den borgerlige blok [Y]. Tallene i parentes angiver partiernes ordinale prioritering mellem alternative udfald, således at 1 angiver det mest foretrukne udfald og 3 det mindst foretrukne. Det første tal i parentes vedrører den aktør, der kommer med forhandlingsudspillet. I spil 2 er udspillet tillagt de radikale, som enten vælger at samarbejde [X] med Socialdemokratiet eller at samarbejde med den borgerlige blok [Y]. Begge spil løses ved hjælp af baglæns induktion. Vælger SD ikke at samarbejde [Y] i spil 1, vil R hoppe af til den borgerlige blok, og dermed realiserer Socialdemokratiet sit mindst foretrukne udfald. Socialdemokratiet vælger derfor at samarbejde, og Det Radikale Venstre accepterer tilbuddet om udenrigsministerposten, så den endelige porteføljesammensætning bliver SD/R. Vælger R at samarbejde [X] i spil 2, afslår SD at dele porteføljerne [Y], og de radikale realiserer dermed sit mindst foretrukne alternativ. De radikale vælger derfor at støtte det

Figur 5. Sekventielle forhandlinger mellem Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre

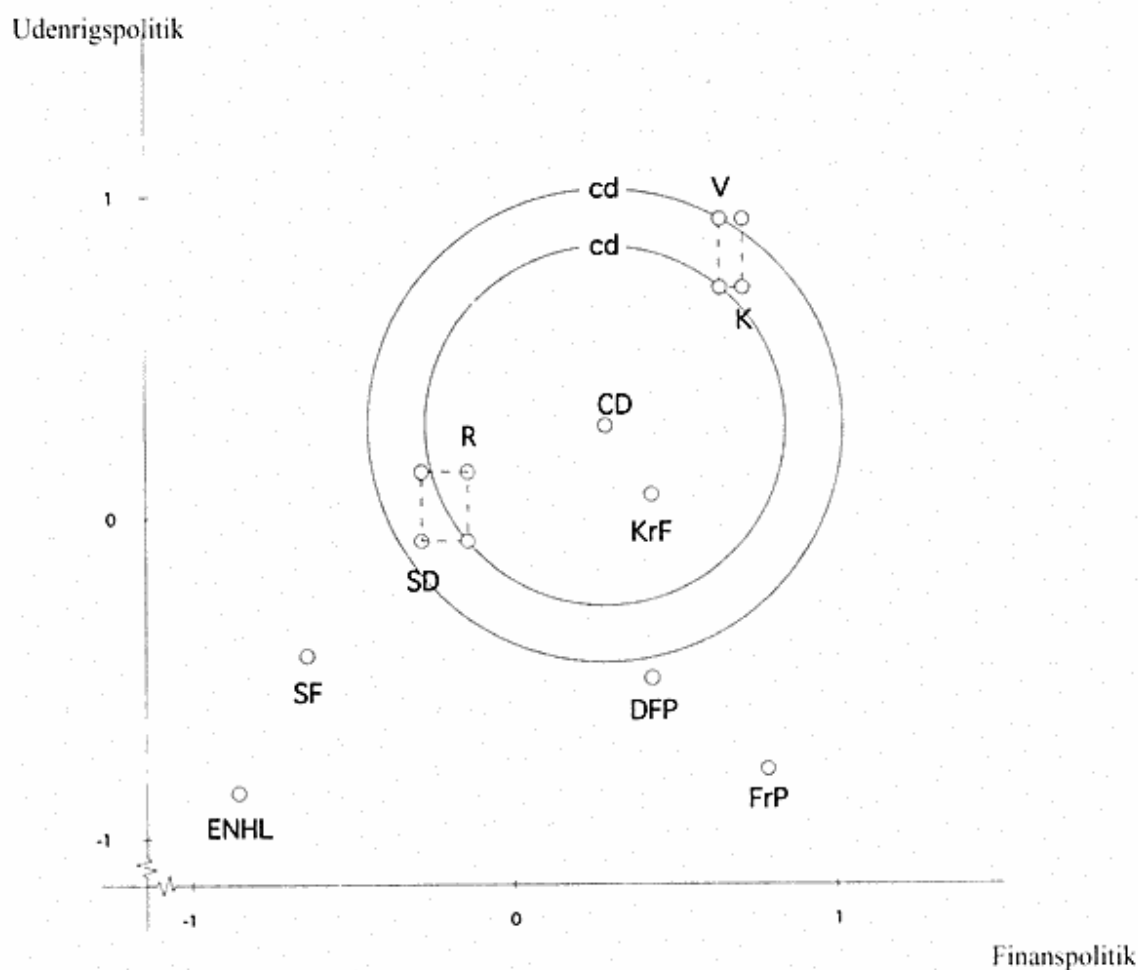
Tabel 3. Vetokoalitionernes mandattal i forhold til venstres rangordnede portefølje-fordeling

Rangordnet porteføljefordeling	Vetokoalition	Mandater Norske model
V	ENHL/SF/SD/R/CD	92
V/K	ENHL/SF/SD/R/CD	92
V/CD	ENHL/SF/SD/R/CD	92

borgerlige alternativ [Y], selv om både R og SD herved opnår et dårligere resultat, end hvis begge havde samarbejdet. Resultatet af spil 1 er paretooptimalt i den forstand, at ingen af aktørerne kan stilles

bedre, uden at mindst én stilles dårligere. Resultatet af spil 2 er derimod paretoinferiørt, idet begge partier ville stilles bedre ved at samarbejde. Resultatet af simuleringen afhænger dog i høj grad af

Figur 6. CD's indifferenskurver i forhold til enten en ren Venstre-regering eller en V/K-regering

spillet's sekventialitet og en antagelse om, at de to partiers beslutning træffes uafhængigt af hinanden. Dette er næppe en fuldt ud korrekt beskrivelse af danske regeringsforhandlinger, som er langt mere reciproke og kooperative end forudsat i simuleringen. Antagelsen om eliteaktører, som vi foretog tidligere i fremstillingen, betyder derfor, at resultatet i de to spil efter alt at dømme er uafhængigt af, hvem der kommer med forhandlingsudspillet, og den resulterende regering er i begge tilfælde SD/R. Simuleringen illustrerer dog, at den endelige regeringssammensætning i et vist omfang afhænger af de formelle og uformelle procedurer for forhandlingerne.

Det norske valgsystem

Ved anvendelsen af det norske valgsystem transformeres den borgerlige blok til en vetokoalition i forhold til venstrefløjen, og Poul Nyrup Rasmussen tvinges til at opgive bestræbelserne på at etablere en funktionsdygtig regering. Venstre kontrollerer 48 af den borgerlige protokoalitions 91 mandater, og Uffe Ellemann-Jensen vil sandsynligvis blive valgt til at efterfølge Nyrup som forhandlingsleder. Venstres estimerede præferencefordeling samt vetokoalitioner er gengivet i tabel 3.

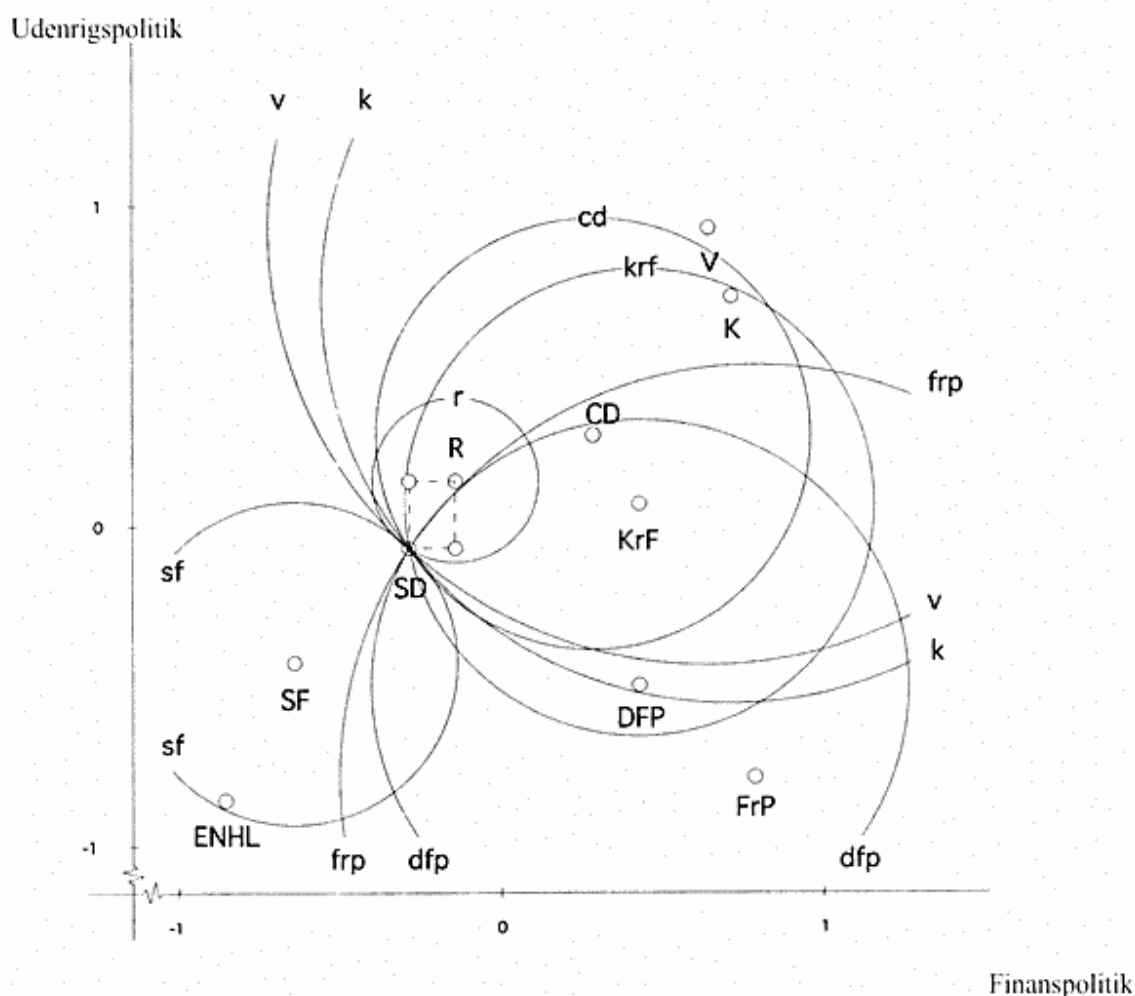
CD og Kristeligt Folkeparti er de to partier, som på baggrund af tidligere regeringssamarbejder med Socialdemokratiet samt deres placering i politikrummet har størst tilbøjelighed til at afvige fra den i valgkampen annoncerede blokpolitik. Kristeligt Folkeparti er med sit ene mandat ikke afgørende i forhandlingerne, og Ellemann-Jensens primære opgave er derfor at sikre CD's fortsatte associering med den borgerlige blok. Figur 6 viser CD's indifferenskurver i forhold til enten en ren venstre-regering eller en koalitionsregering mellem Venstre og

de konservative, hvor udenrigsministeren er konservativ. Den rene venstre-regering er ikke en ligevægt, idet CD, jf. den yderste indifferenskurve, foretrækker både en SD eller en SD/R portefølje-fordeling frem for en regering, hvor Venstre kontrollerer stats-, finans- og udenrigsministerposten. Derimod kan V/K-regeringen være en ligevægt, idet kun en ren radikal portefølje-fordeling er indeholdt i den inderste indifferenskurve, mens CD er indifferent mellem en SD/R- og en V/K-portefølje-fordeling. En ren radikal mindretalsregering vil imidlertid næppe på lang sigt kunne opnå den tilstrækkelige parlamentariske basis og er derfor ikke noget realistisk alternativ. Applikationen af det norske valgsystem på valget i 1998 betyder dermed, at den resulterende regering med al sandsynlighed skifter fra en SD/R- til en V/K-portefølje-fordeling.

Det finske valgsystem

Ved anvendelsen af det finske valgsystem er den socialdemokratiske protokoalition igen begunstiget af, at der ikke findes en alternativ koalition med vetokapacitet. De radikale har mistet så mange mandater, at de ikke længere er afgørende i forhandlingerne, og deres eventuelle samarbejde med den borgerlige blok er ikke længere nok til at skabe en vetokoalition. Figur 7 viser, at winset(SDSD) er tomt, og derfor er en socialdemokratisk mindretalsregering en ligevægt. I det omfang, Socialdemokratiet er af den opfattelse, at en flertalsregering er at foretrække frem for mindretalsalternativet, har applikationen af det finske valgsystem forskudt så mange mandater, at Socialdemokratiet sammen med SF kan danne en flertalsregering. Simuleringen forudsiger således enten en ren socialdemokratisk mindretalsregering eller en majoritetsregering mellem SD og SF. Kaare Strøm hævder,

Figur 7. De øvrige partiers indifferenskurver i forhold til en ren socialdemokratisk regering

at sandsynligheden for dannelsen af en mindretalsregering stiger, desto større oppositionens indflydelse er gennem en stærk og decentraliseret udvalgsstruktur (1984: 214). Strøm hævder selv, at udvalgsstrukturen i Danmark er af en sådan art, at den virker befordrende for mindretalsregeringer (1984: 215), og på den baggrund forekommer en socialdemokratisk mindretalsregering at være det sandsynlige udfald ved anvendelsen af det finske valgsystem.

Sammenfatning

I en kontekst, hvor vi har holdt alle faktorer på nær valgsystemerne konstante, giver applikationen af de tre skandinaviske valgsystemer på valget i 1998 tilsvarende tre forskellige regeringer: Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre deler porteføljerne, Venstre og de konservative deler porteføljerne, og Socialdemokratiet kontrollerer enten eksklusivt de tre ministerposter eller lader alternativt SF få udenrigsministertaburetten. Analysen

har med al tydelighed demonstreret, hvor stor betydning selv marginale ændringer i nationale valgsystemer kan få på udformningen af en funktionsduelig regering. Således kan sammensætningen af en regering *ikke* reduceres til en utvetydig genspejling af vælgerpræferencerne, men afhænger i høj grad af den institutionelle kontekst, hvorunder den strategiske interaktion om regeringsmagten udspiller sig.

Hovedkonklusion

Vi har i artiklen forsøgt at illustrere, at de indsigter og konklusioner, der kan udledes af Social-Choice-teoretikernes kritiske tilgang til studiet af kollektive valg-situationer, ikke blot kan afskrives som teoretiske konstruktioner, der kun finder anvendelse i et stringent matematisk univers. Vi har vist, hvorledes tre forskellige valgsystemer, det danske, det norske og det finske, applikeret på valget til det danske Folketing i 1998 giver tre forskellige mandatfordelinger. På baggrund af nøjagtig de samme individuelle værdier og præferencer, udtrykt ved vælgernes stemmeafgivning, producerede de tre valgsystemer vidt forskellige resultater. Vi mener at have vist, at mekanismen til aggregering af vælgernes individuelle præferencer har en betydelig selvstændig indflydelse på kollektive valg, som eksempelvis folketingsvalg.

I forlængelse heraf har vi diskuteret og sandsynliggjort, at valgsystemernes forskellige egenskaber har behaviorale konsekvenser for aktørgrupperne; vælgerne og partierne. Begge grupper reagerer på den tilgængelige information, der foreligger før valget i form af blandt andet valgprognoser, og forsøger via strategisk adfærd at påvirke det endelige valgresultat. Vælgerne kan anvende strategisk stemmeadfærd, særligt i forhold til spærrereg-

lerne i systemerne samt i forhold til, hvorvidt systemerne består af en eller to fordelingsrunder. Partierne kan til gengæld reagere med dimensionskontrol afhængigt af de adgangsbarrierer, der findes i valgsystemerne. Aktørerne anvender således forskellige typer af strategisk og manipulativ adfærd til at påvirke det endelige valgresultat til et mere fordelagtigt udfald.

Slutteligt har vi med udgangspunkt i visse teoretiske præmisantagelser om regeringsdannelsesprocessen vist, hvorledes selv marginale ændringer i valgsystemet kan resultere i omfattende forskydninger i den strategiske kontekst, hvorunder regeringskonstellationen bliver til. De politiske aktørers strategiske dispositioner afhænger dermed ikke blot af aktørattributter, men også af de formelle procedurer, som regulerer mandatfordelingen og interaktionen mellem partier.

Noter

1. Condorcetkriteriet: Hvis ét alternativ slår alle andre alternativer i parvise afstemninger, bør dette alternativ vinde den samlede afstemning (Riker, 1982: 100).
2. Her og i resten af fremstillingen ses bort fra de fire nordatlantiske mandater.
3. Stemmetallene divideres med 1,4 - 3 - 5 - 7 osv.
4. Division med 1 - 2 - 3 - 4 osv.
5. Her ses bort fra Ålandsoerne, der kun har ét mandat, men som besidder en særlig autonom status (jf. Taagepera og Shugart, 1989: 44).
6. Forstået som gennemsnitligt antal mandater til fordeling per distrikt.
7. Ved valget i 1998 var der henholdsvis 3, 5 og 4 mandater til fordeling i Søndre, Østre og Vestre Storkredse (Danmarks Statistik, 1998).
8. Ligevægt eksisterer, hvor ingen aktør fristes til at ændre sit strategiske valg givet de øvrige aktørers dispositioner (Tsebelis, 1990: 28).

9. Finanspolitik: v166, v167, v169, v195, v214, v218. Udenrigspolitik: v163, v164, v175, v187, v231, v234, v235, v240 (*Vælgerundersøgelsen 1990*).

Litteratur

- Andersen, Jørgen Goul (1995). *Politik og Samfund i Forandring*, København: Columbus.
- Borre, Ole og Jørgen Goul Andersen (1997). *Voting and Political Attitudes in Denmark*, Århus: Aarhus University Press.
- Carstairs, Andrew McLaren (1980). *A Short History of Electoral Systems in Western Europe*, London: George Allen & Unwin.
- Cox, Gary W. (1994). „Strategic Voting Equilibria Under The Single Nontransferable Vote“, *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 3, pp.608-620.
- Christensen, Jørgen Grønnegaard (1998). *Bureaucratic Autonomy, Formal Institutions, and Politics*, arbejdspapir, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Dam, Poul (1997). *Hvem var minister*, Ringkjøbing: Forlaget Aros.
- Danmarks Statistik (1998: 6). „Folketingsvalget den 11 marts 1998.....“.
- Elklit, Jørgen og Nigel S. Roberts (1996). *A Category of Its Own? Four Proportional Representation Two-Tier Compensatory Member Electoral Systems and Their Performances in 1994*, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Franklin, Niemi og Whitten (1994). „The two faces of tactical voting“, *British Journal of Political Science*, 24 (4), pp.549-557.
- Garodkin, Ib (1998). *Håndbog i Dansk Politik*, København: Munksgaard Rosinante.
- Grofman, Bernhard (1982). „A Dynamic Model of Proto-coalition Formation in Ideological N-space“, *Behavioral Science*, Vol. 27, pp. 77-90.
- Grønvik, Gunnvald (1989). „Fra stemmer til mandater - Valgordninga av 10. mai 1988“, *Tidskrift for samfunnsforskning*, årgang 30, pp. 239-262.
- Indenrigsministeriet (1996): *Parliamentary Elections and Election Administration in Denmark*, København: Indenrigsministeriet.
- Jyllands-Posten* 12.01.99. „V-frieri får Pia K. til at se rødt“.
- Kaarsted, Tage (1987). *Regeringen vi aldrig fik*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Laver, Michael og Norman Schofield (1990). *Multiparty Government*, Oxford: Oxford University Press.
- Laver, Michael og Kenneth A. Shepsle (1991). „Divided Government: America is Not Exceptional“, *Governance*, vol 4, No. 3, July, pp. 250-269.
- Laver, Michael og Kenneth A. Shepsle (1996). *Making and Breaking Governments*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lijphart, Arend (1990). „Dimensions of Ideology in European Party Systems“, i Peter Mair (ed). *The West European Party System*, Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, Arend (1994). *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990*, Oxford: Oxford University Press.
- McKelvey, Richard D. (1976). „Intransitivities in Multidimensional Voting Models and some Implications for Agenda Control“, *Journal of Economic Theory*, Vol. 12, pp. 472-482.
- Rapoport, Amnon et al. (1979). „Coalition Formation by Sophisticated Players“, *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*, Vol. 169, Berlin: Springer-Verlag.
- Riker, William H. (1982). *Liberalism Against Populism: A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*, Prospect Heights: Waveland Press.
- Sartori, Giovanni (1976). *Parties and Party-systems: A Framework for Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schofield, Norman (1978). „Instability of Simple Dynamic Games“, *Review of Economic Studies*, Vol. 45, pp. 575-594.
- Schofield, Norman (1997). „Multiparty electoral politics“, i Mueller, Dennis C. (ed.), *Perspectives on Public Choice: A Handbook*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shugart, Matthew (1992). „Electoral reform in systems of proportional representation“, *European Journal of Political Research*, 21, pp. 207-224.
- Skjæveland, Asbjørn (1999). „A Danish Party Cohesion Cycle“, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 22, No.2, pp. 121-136.

9. Finanspolitik: v166, v167, v169, v195, v214, v218. Udenrigspolitik: v163, v164, v175, v187, v231, v234, v235, v240 (*Vælgerundersøgelsen 1990*).

Litteratur

- Andersen, Jørgen Goul (1995). *Politik og Samfund i Forandring*, København: Columbus.
- Borre, Ole og Jørgen Goul Andersen (1997). *Voting and Political Attitudes in Denmark*, Århus: Aarhus University Press.
- Carstairs, Andrew McLaren (1980). *A Short History of Electoral Systems in Western Europe*, London: George Allen & Unwin.
- Cox, Gary W. (1994). „Strategic Voting Equilibria Under The Single Nontransferable Vote“, *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 3, pp.608-620.
- Christensen, Jørgen Grønnegaard (1998). *Bureaucratic Autonomy, Formal Institutions, and Politics*, arbejdspapir, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Dam, Poul (1997). *Hvem var minister*, Ringkjøbing: Forlaget Aros.
- Danmarks Statistik (1998: 6). „Folketingsvalget den 11 marts 1998.....“.
- Elklit, Jørgen og Nigel S. Roberts (1996). *A Category of Its Own? Four Proportional Representation Two-Tier Compensatory Member Electoral Systems and Their Performances in 1994*, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Franklin, Niemi og Whitten (1994). „The two faces of tactical voting“, *British Journal of Political Science*, 24 (4), pp.549-557.
- Garodkin, Ib (1998). *Håndbog i Dansk Politik*, København: Munksgaard Rosinante.
- Grofman, Bernhard (1982). „A Dynamic Model of Proto-coalition Formation in Ideological N-space“, *Behavioral Science*, Vol. 27, pp. 77-90.
- Grønvik, Gunnvald (1989). „Fra stemmer til mandater - Valgordninga av 10. mai 1988“, *Tidskrift for samfunnsforskning*, årgang 30, pp. 239-262.
- Indenrigsministeriet (1996): *Parliamentary Elections and Election Administration in Denmark*, København: Indenrigsministeriet.
- Jyllands-Posten* 12.01.99. „V-frieri får Pia K. til at se rødt“.
- Kaarsted, Tage (1987). *Regeringen vi aldrig fik*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Laver, Michael og Norman Schofield (1990). *Multiparty Government*, Oxford: Oxford University Press.
- Laver, Michael og Kenneth A. Shepsle (1991). „Divided Government: America is Not Exceptional“, *Governance*, vol 4, No. 3, July, pp. 250-269.
- Laver, Michael og Kenneth A. Shepsle (1996). *Making and Breaking Governments*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lijphart, Arend (1990). „Dimensions of Ideology in European Party Systems“, i Peter Mair (ed). *The West European Party System*, Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, Arend (1994). *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990*, Oxford: Oxford University Press.
- McKelvey, Richard D. (1976). „Intransitivities in Multidimensional Voting Models and some Implications for Agenda Control“, *Journal of Economic Theory*, Vol. 12, pp. 472-482.
- Rapoport, Amnon et al. (1979). „Coalition Formation by Sophisticated Players“, *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*, Vol. 169, Berlin: Springer-Verlag.
- Riker, William H. (1982). *Liberalism Against Populism: A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*, Prospect Heights: Waveland Press.
- Sartori, Giovanni (1976). *Parties and Party-systems: A Framework for Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schofield, Norman (1978). „Instability of Simple Dynamic Games“, *Review of Economic Studies*, Vol. 45, pp. 575-594.
- Schofield, Norman (1997). „Multiparty electoral politics“, i Mueller, Dennis C. (ed.), *Perspectives on Public Choice: A Handbook*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shugart, Matthew (1992). „Electoral reform in systems of proportional representation“, *European Journal of Political Research*, 21, pp. 207-224.
- Skjæveland, Asbjørn (1999). „A Danish Party Cohesion Cycle“, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 22, No.2, pp. 121-136.

- Stratman, Thomas (1997). „Logrolling“, i Dennis C. Mueller (ed.), *Perspectives on Public Choice: A Handbook*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Strøm, Kaare (1984). „Minority Governments in Parliamentary Democracies“, *Comparative Political Studies*, Vol. 17 No. 2, pp. 199-227.
- Särilvik, Bo (1983). „Scandinavia“, i Vernon Bogdanor og David Butler (eds.), *Democracy and elections*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tonsgaard, Ole (1984). „Valglovgivningen - en kritisk gennemgang“, i Jørgen Elklit og Ole Tonsgaard (eds.), *Valg og Vælgeradfærd - Studier i dansk politik*, Århus: Forlaget Politica.
- Tsebelis, George (1990). *Nested Games. Rational Choice in Comparative Politics*, Los Angeles: University of California Press.
- Taagepera, Rein og Matthew Shugart (1989). *Seats and Votes - The Effects and Determinants of Electoral Systems*, Yale University Press.
- Valen, Henry (1981). *Valg og Politik* Oslo: Forbruker- og administrationsdepartementet.
- Vælgerundersøgelsen 1990* (1991). Primærundersøgere: Jørgen Goul Andersen, Ole Borre, Hans Jørgen Nielsen, Steen Sauerberg og Torben Worre, Odense: Dansk Data Arkiv.